

ל א ד י נ א ר

מחקרים בספרות, במוסיקה ובהיסטוריה של דוברי הלאדינו

ב

עורכים
יהודית דישון ושמואל רפאל

המכון לחקר יהדות שאלוניקי, תל-אביב
תשס"א (2001)

המכון לחקר יהדות שאלוניקי

הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו, ירושלים

קרון שאלוניקי למחקר ספרות לאדינו ע"ש שלמה ראובן מרדכי ז"ל,
אוניברסיטת בר-אילן

©
כל הזכויות שמורות למכון לחקר יהדות שאלוניקי, תל-אביב

עיצוב העטיפה: דוד פאר-לב
עריכת הלשון: חיה אלחייני

מועצת המערכת:

פרופ' משה אורפלי, פרופ' יהודית דישון, פרופ' אדווין סרוסי
ד"ר שמואל רפאל, פרופ' אורה (רודריג) שורצולד

עריכה וייעוץ מדעי:

המדור לחקר ספרות הלאדינו
המחלקה לספרות עם-ישראל ע"ש נחום ויוסף ברמן
אוניברסיטת בר-אילן

תוכן העניינים

		ספרות והלכה
15	ספרות ההלכה בשאלוניקי בשנים 1750-1900	לאה בורנשטיין-מקובצקי
		לשון, חברה ותרבות
37	"תן ליהודי אצבע ייקח את כל היד" קשרים לשוניים ותרבותיים בין פתגמים היספאניים וחכיתיים	תמר אלכסנדר ויעקב בן-טולילה
59	ספרדית-יהודית בכתבי סופרים עבריים בישראל	אורה (רודריג) שורצולד וניבי גומל
		מן המוסיקה
95	שירי אקטואליה בלאדינו : מציאות בראי הקונטרפאקטה ברפרטואר הספרדי-היהודי	שושנה וייד-שחק
		בין טקסט לטקסט
121	חי"נ ביאליק בספרות הלאדינו	שמואל רפאל

בפתח הקובץ

אסופת המחקרים שלפנינו היא המשכו של הקובץ **לאדינאר** א שראה אור בשנת תשנ"ח, ובו כתסו עבודותיהם של חוקרים מאוניברסיטת בר-אילן, שנגיעות להם בתחומי תרבות הלאדינו. גילויי הסקרנות, העניין וההתלהבות שקיבל קובץ **לאדינאר** הראשון עודדו אותנו להמשיך במלאכת המפעל החלוצי – פרסום מאסף מחקרים שייחודו שפת הלאדינו והשתקפותה התרבותית רבת הפנים. בקובץ ארבע חטיבות, ואלה הן: ספרות והלכה, לשון חברה ותרבות, מן המוסיקה ובין טקסט לטקסט.

את החטיבה **ספרות והלכה** פותח מאמרה של הד"ר לאה בורנשטיין-מקובצקי מן המחלקה להיסטוריה של עם ישראל שבאוניברסיטת בר-אילן. המאמר מציג את מגמותיה של הספרות הרבנית שנכתבה בשאלוניקי – מרכז ליצירה תורנית והלכתית של היהדות-הספרדית דוברת הלאדינו – למן אמצע המאה השמונה-עשרה ועד לראשית המאה העשרים. המאמר הוא המשך למחקרה של ד"ר בורנשטיין-מקובצקי שראה אור ב**לאדינאר** א, ובו בחנה המחברת את מאפייניה של ספרות ההלכה בקושטא.

בחטיבה **לשון, חברה ותרבות** שני מאמרים רחבי יריעה פרי עבודתם של ארבעה חוקרים. פרופ' תמר אלכסנדר מאוניברסיטת בן גוריון ופרופ' יעקב בן-טולילה מן האקדמיה ללשון העברית ומאוניברסיטת בן-גוריון שבנגב מיזגו את ידיעותיהם בתחומי הספרות, הפולקלור, הלשון העברית, לשון לאדינו והלשון החכיתית – לשונם של מגורשי ספרד בצפון אפריקה, כדי להעמיד מאמר מרתק, שבו הם מבקשים לבחון קשרים והקשרים לשוניים בין פתגמים היספאניים ובין פתגמים שהיו נפוצים כפי יהודים דוברי ספרדית בצפון אפריקה. כמאמר זה פותחים השניים חלון אל הפתגם הספרדי-היהודי, ובדיקתם מלמדת כי שדה נרחב הוא לעיון מרתק. מאמרן של פרופ' אורה (רוודריג) שורצולד מן המחלקה ללשון העברית וגב' ניבי גומל מן המחלקה לספרות עם ישראל שבאוניברסיטת בר-אילן – מורה ותלמידתה כעבר ובהווה – בוחן את האופן שבו שילבו סופרים כותבי עברית מילים וביטויים מן הלאדינו ביצירה הספרותית העברית. ממצאי המאמר מעידים, כי גם סופרים שלכאורה לא היה להם קשר ביוגרפי לשפת הלאדינו שילבו מילים ממנה ביצירתם הספרותית, וכך הוענק לה נופך תרבותי מיוחד. הספרים, הקספרים, הסיפורים ואוצר המילים מלאדינו עומדים כמרכז המאמר החלוצי הזה.

מאמרה של ד"ר שושנה וייך-שחק, מוסיקולוגית ידועת שם וחוקרת באוניברסיטה העברית הוא בחטיבה לעצמו – **מן המוסיקה** – ודן בקונטראפקטה, שתכליתה שאילת מנגינה מוכרת לתמליל חדש. ד"ר וייך-שחק בוחנת את התופעה בשירי האקטואליה בלאדינו כמאה העשרים. המאמר נשען על עבודת שדה רבת שנים וכמסגרתה דולה החוקרת מן המסרנים שירי עם בספרדית-יהודית.

מאמרו של ד"ר שמואל רפאל – ראש החוג המשולב למדעי היהדות באוניברסיטת בר-אילן ואחד מעורכיו של קובץ זה חותם את האסופה שלפנינו בעיון **בין טקסט לטקסט**. המאמר דן בתחום חדש לחלוטין בחקר ספרות הלאדינו – תרגומי יצירות ספרות מעברית ללאדינו, והפעם תוך שימת דגש על תרגומי שיריו של ח"נ ביאליק ללאדינו. המחבר מראה, כי ליצירתו של ביאליק נודע תפקיד חשוב בעיצוב התודעה הציונית של דוברי הלאדינו, וכי לא מעטים הם שירי ביאליק שתורגמו ללאדינו, לעתים במספר נוסחים ופורסמו במספר גדול של כמות ספרותיות. המחבר משווה תרגומים, מאתר יצירות מתורגמות ומכאר את מלאכת התרגום ואופיה.

*

מפעל **לאדינאר** כקודמו מתאפשר באדיבותו של אינג' א"ח רוסי, יו"ר המכון לחקר יהדות שאלוניקי בתל-אביב, שביקש ליחד את הכרך הזה לזכרו של המנוח יוסף בן פנחס עוזיאל, שהיה אחד מן הפעילים המובילים של המכון לחקר יהדות שאלוניקי, סופר מחונן – מחברו של הספר הנמגד הלבן ואיש ציבור רב פעלים. שיתוף הפעולה המחקרי הפורה ורב השנים בין המכון לחקר יהדות שאלוניקי ובין המדור לחקר ספרות הלאדינו באוניברסיטת בר-אילן הניעה את אינג' א"ח רוסי לייסד באוניברסיטת בר-אילן קרן לחלוקת מלגות הנושאת את השם "קרן מלגות לתלמידי לאדינו ע"ש יוסף בן פנחס עוזיאל מיסוד המכון לחקר יהדות שאלוניקי". הכרך הזה מהווה אפוא השלמה נאה למפעל הזיכרון המכובד שהעמיד המכון לחקר יהדות שאלוניקי לאחד מפעיליו הראשונים – יוסף בן פנחס עוזיאל ז"ל.

אנו מודים לרשות הלאומית לתרבות הלאדינו ולעומד כראשה, מר יצחק נבון, על התמיכה בעין יפה ועל האמונה בחשיבות המפעל. תודה מיוחדת שלוחה למר יוסף דה לאון מהמכון לחקר יהדות שאלוניקי שגילה עניין וסייע ככל שהתבקש. תודה מיוחדת לתלמידות המדור לחקר ספרות הלאדינו – גב' ניבי גומל, גב' רבקה הכסי וגב' הדס פל-ירדן שמצאו דרך מקורית לסייע בפרסום הקובץ. תודה לבכית שלוחה לגב' חיה אלחיני שעסקה בעריכת הלשון במיומנות ראויה להערכה ולגב' אירית מקמל שסייעה בראשית הדרך. כהפצת תרבות הלאדינו וכשימורה – נתברך גם הפעם.

אדר תשס"א

העורכים